

หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับนิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎก

PRINCIPLES AND CONCEPT OF THE COMMUNICATION ARTS IN TIPITAKA

ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ

พระครูปิยกิจบัตติ

พระสมุห์เชษฐา ปิยสาธโน

อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

นิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎก คือศาสตร์แห่งการแสดงธรรมะที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น หลักการและแนวคิดนี้เป็นการกล่าวถึง พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้เผยแผ่ จุดมุ่งหมายของการสอน หลักการสอน สติการสอน วิธีการสอน และเทคนิคการสอน ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งพบว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ถือกำเนิดมานานกว่า 2600 ปี หลักคำสอนในศาสนาพุทธได้ครอบคลุมถึงเรื่องการสื่อสารของมนุษย์ทั้งในการรับรู้ การพูด การฟัง การรับสารและการสื่อสาร การคิด และความเชื่อ ซึ่งหลักพุทธวิธีพุทธศาสตร์การสื่อสารนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจตนเองและผู้อื่น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารในยุคปัจจุบัน เป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพ ตลอดจนการส่งเสริมวิธีการสื่อสารตามแนวพุทธจริยศาสตร์ พุทธวิธีการสื่อสารนี้เป็นดังเช่นมรรควิธีที่เป็นเหตุนำไปสู่ผล คือพุทธจิตวิทยาการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการพ้นทุกข์

คำสำคัญ : หลักการและแนวคิด, นิเทศศาสตร์, พระไตรปิฎก

ABSTRACT

The Communication in tipitaka is the Communication arts about Dhamma in Tipitaka and Atthakatha etc. This Communication arts in Tipitaka it's talk about Buddha's techniques for Dhamma propagation in Buddhism, for that had disseminated according to Buddha's techniques for Buddhism dissemination, either in terms of components of missionary, purpose for teaching, principle for teaching, style for teaching, method for teaching and technique in according to Tipitaka. The finding were as follows :- Buddhism is the religion of Buddha which was founded over 2600 years ago. The Buddha has taught the principles of human communication in many ways such as the principle of perception, talking, listening, exposing, thinking and believing. The Buddha's communication principles can be applied to many communication situations and can lead to effectiveness and Buddhist ethic in communication and communication arts in communication strategy, that is :- to communicate on the basic of the real of cause and effect which brings one to wisdom. The Buddhist communication is the way that brings society to the result that is:- the Buddhist Psychology between human interpersonal communication had influential factor to be away from the sufferings.

Keywords : Principles and Concept, Communication arts, Tipitaka

บทนำ

นิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎก เป็นศาสตร์ว่าด้วยเป็นหลักการ วิธีการ กระบวนการ และเป้าหมายการสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงใช้กระบวนการสื่อสารนี้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นผลมาจากการตรัสรู้สัจธรรม เรียกพุทธวิธีการสื่อสารนี้ว่าการแสดงธรรม บ้าง การเผยแผ่ธรรม บ้าง การสนทนาธรรม บ้าง การตอบปัญหาธรรม บ้างดังนี้ เป็นต้น ซึ่งเป็นพุทธวิธีการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ในบางครั้งเรียกว่า ธัมมิกถา หรือธรรมเทศนา รูปแบบของพุทธวิธีการสื่อสารในสมัยพุทธกาลนั้นทรงใช้วิธีการแบบ “มุขปาฐะ” คือการพูดปากเปล่า หรือการสอนปากต่อปาก วิธีการนี้พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดพระชนม์ชีพ 45 พรรษา

เนื้อหา

พระพุทธองค์ทรงแสดงเทศนาครั้งแรกคือธรรมจักกัปปวัตตนสูตรเรียกว่า “ต้นฉบับของนิเทศศาสตร์แนวพุทธ” [นิเทศศาสตร์ต้นแบบ] ซึ่งครอบคลุมทั้งแนวคิด เนื้อหาและเป้าหมายอย่างสมบูรณ์แบบ ต่อจากนั้นจึงมีการขยายผลไปยังพระสาวกอื่นๆ และสาวกต่างๆ กันไปถ่ายทอดกันต่อไป ตามหลักการ วิธีการ และอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

ลักษณะทั่วไปของนิเทศศาสตร์เชิงพุทธ พอสรุปได้ 3 ประการ ดังนี้

1. แสดงหลักความจริงตามทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผล บริสุทธิ์ตามกระบวนการธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่างๆ ขึ้น เพื่อความยึดมั่นหรือปกป้องทฤษฎีนั้นๆ ด้วยการเก่งความจริงทางปรัชญา

2. แสดงข้อปฏิบัติตามทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นหลักครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ให้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ และการปฏิบัติความสายกลางนี้ควรเป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่นสภาพชีวิตของบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ เป็นต้น

3. พุทธธรรมฝ่ายเถรวาทนั้น เน้นในเรื่องการกระทำ (กรรมวาท และกิริยวาท) เน้นความเพียร พยายาม (วิริยวาท) มุ่งผลในทางปฏิบัติโดยตนเอง ภายใต้อำนาจ อธิปไตย และหลักแห่งกัลยาณมิตร พุทธศาสนาเถรวาทจึงไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนน้อมปรารถนา หรือศาสนาแห่งความความหวังหวังกังวล หากจะถือว่า พุทธธรรมดังกล่าวเป็นปรัชญา ก็เป็นปรัชญาที่สอนให้มนุษย์พึ่งพิงตนเองแต่เพียงอย่างเดียว หากจะขยายความข้อต่างๆ เพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างลึกซึ้งขึ้นก็พออธิบายได้ดังนี้ คือ

เป้าหมายสูงสุด เน้นในเรื่องอริยสัจ 4 เอาคุณภาพของศาสนิกชนเป็นสำคัญ ยึดถือและคงไว้ซึ่งพระธรรมวินัยแลสิกขาบททุกข้อ ที่พระพุทธองค์เคยบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างเคร่งครัด ฝ่ายเถรวาทถือว่า การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตไม่ว่าด้วยเหตุผลใดใด ย่อมเป็นบาป ผิดหลัก เบญจศีล เถรวาทสอนแต่เพียงว่า ให้กล่าวที่จะเสียสละแม้แต่ชีวิตเพื่อรักษาไว้ซึ่งสัจธรรม เถรวาทไม่เชื่อและสอนให้เชื่อว่า ปาณาติบาต ไม่ว่ากรณีใดใด จะก่อให้เกิดกุศลกรรมต่อตนเอง หรือต่อพระศาสนาไม่มีการเรียนการสอนพระธรรมเพื่อเพิ่มสมาชิกด้วยลัทธิและพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งการจัดธรรมสังคีตเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการประกาศพระศาสนา ขบถล่อมชักจูงศรัทธาของประชาชน ยังยึดหลักปรัชญาพุทธตามที่ปรากฏในคัมภีร์ดั้งเดิมคือพระไตรปิฎกอย่างเคร่งครัด จะมีเป็นเพียง อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ที่มีผู้แต่งขึ้นภายหลังเพื่อการขยายความเพิ่มเติมในอรรถรสที่ไม่ชัดเจน ในพระไตรปิฎก มีทัศนะต่อพระพุทธเจ้าดังนี้คือชาวเถรวาทเชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นมนุษย์ มิใช่เทพผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติพระองค์คือผู้ที่ได้ทรมตนปัญญา และความเพียรพยายามเพื่อไปถึงจุดหมายที่ทรงมุ่งหวังคือนิพพาน ในทางรูปธรรมพระองค์ทรงมีเนื้อหนังร่างกาย ที่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกับคนธรรมดาทั่วไป คัมภีร์เถรวาทกล่าวว่า ความเป็นพระพุทธเจ้ามิได้อยู่ในเนื้อหนังร่างกาย

หากอยู่ที่ธรรม อันหมายถึงปรัชญาที่เป็นคำสั่งสอนของพระองค์ พุทธธรรมเท่านั้นคือแก่นหรือสาระของความเป็นพระพุทธเจ้า

แนวคิดการสื่อสารในพระไตรปิฎก

การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นผลมาจากพุทธองค์มีพระกรุณาในหมู่สัตว์และที่ต้องการให้เหล่าสรรพสัตว์ได้พ้นจากทุกข์ ดังพุทธพจน์ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหม และเพราะอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูโลก ด้วยพุทธจักขุ(ขุ.ป.(บาลี) 31/111/124,113/126) ได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีจลฺลิตตานอย มีจลฺลิตตามาก(ปัญญาจักขุ) มีอินทรีย์แก่กล้ามีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่า น่ากลัวก็มี มีอุปมาเหมือนในกออบล ในกอปทุม หรือในกอบุณฑริก ดอกอบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ ดอกอบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ ฉนใด พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีจลฺลิตตานอย มีจลฺลิตตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัวก็มี ฉนนัน” (วิ.ม.(ไทย) 4/9/14-15) ดังนั้น แนวคิดพุทธวิธีการสื่อสารนอกจากที่กล่าวมาแล้วก็คือเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าอีกด้วย คือ (1) โลกัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชาวโลก (2) ญาติตถจริยา การบำเพ็ญเพื่อพระญาติ (3) พุทธตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะทำหน้าที่พระพุทธเจ้า (ธ.อ.(บาลี) 3/93)

พุทธจริยาในการบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้านี้เอง นำไปสู่โครงสร้างของการทำงานที่ยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนาของงานด้านนิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎก (1) ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เนื่องด้วยการประกาศและประดิษฐานพระพุทธศาสนา (2) ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เนื่องด้วยการบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อชาวโลก (3) ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เกี่ยวกับการให้โอกาสเพื่อการเข้าถึงธรรม (4) ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เกี่ยวกับการอุทิศเวลาเพื่อส่วนรวม (5) ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เพื่อประกาศสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนา (6) ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เพื่อการถ่ายทอดความเห็นผิด (6) ความสำคัญเนื่องด้วยนิเทศศาสตร์เพื่อดับทุกข์

พุทธนิเทศศาสตร์ว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนา : การทรงแสดงธรรมที่ประณีต ลึกซึ้ง ยากแก่การเข้าใจของคนทั่วไป นับได้ว่าเป็นก้าวอย่างที่สำคัญในตัดสินพระทัย ดังพุทธพจน์ว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาราษฎร์โดยทั่วด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย(คืออามคุณ 5) ฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอทิปปัจจายตา หลักปฏิจสมุปบาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนักกล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ชื่อนั้นก็จะพึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา” (วิ.ม.(ไทย) 4/7/11) เหตุการณ์หลังจากนั้นพระพุทธองค์ได้รับแรงบันดาลใจจากท้าวสหัมบดีพรหม และอาศัยพระมหากรุณาในพระองค์เองที่เล็งเห็นความแตกต่างของบุคคล ที่สามารถรับรู้ธรรมได้ ต่อจากนั้นจึงได้นึกถึง อาฬารดาบส กาลามโคตรและอุทกดาบส รมบุตร แต่ทั้งสอาก็ได้ทำกาลไปแล้ว จึงได้นึกถึงปัญจวัคคีย์ และเมื่อได้เสด็จไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวันอันเป็นที่พำนักของปัญจวัคคีย์แล้วจึงได้แสดงธรรมโปรด จนในที่สุดทำให้ท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม (บรรลุเป็นพระโสดาบัน) เป็นพระอริยสาวกประเภทในพระพุทธศาสนา และต่อมาก็ทรงแสดงธรรมทำให้ปัญจวัคคีย์ทั้งหมดได้บรรลุพระอรหันต์ และทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาแก่บุคคลอื่นมากยิ่งขึ้น ได้แก่ ยสกุณฑล และพระสหายอีก 54 คน (รวมเป็น 55 คน) ชุดที่สาม ทรงแสดงแก่ภิกษุวัคคีย์ 30 คน และทรงกลับมาที่พุทธคยาได้แสดงธรรมแก่ขุณฺโณ 3 พันอง

คืออูฐเวลาสี่สัปดาห์ และ บริวาร 500 นกที่สี่สัปดาห์ และ บริวาร 300 คยาที่สี่สัปดาห์ และ บริวาร 200 รวมเป็น 1,003 คน และทรงแสดงธรรมพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ และคณะ รวม 252 คน ในช่วงที่กล่าวมาทำให้เห็นว่านี่คือ นิเทศศาสตร์เพื่อประกาศพระศาสนาเป็นอันดับแรก

พุทธนิเทศศาสตร์เพื่อการประกาศศาสนา : เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงกำลังในการขับเคลื่อนพระสัทธรรมแล้ว เพื่อให้พระสาวกที่บรรลอรหัตต์ แล้วได้ทำหน้าที่ประกาศพระพุทธานุศาสน์ไปพร้อมกันกับพระพุทธองค์ จึงตรัสแก่ ภิกษุทั้งหลาย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้น แล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชน จำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกัน สองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตนน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟัง ธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม” (วิ.ม.(ไทย) 4/32/40)จาก พุทธพจน์นี้เองเป็นการจุดประกายในพระสาวกทั้งหลายได้ช่วยกันทำหน้าที่ประกาศพระพุทธานุศาสน์ร่วมกับพระพุทธ องค์ตลอดเวลา 45 พรรษา และพระสาวกรุ่นต่อๆ มาได้ทำหน้าที่สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

พุทธนิเทศศาสตร์เพื่อเปิดโอกาสให้เข้าถึงธรรม ความสำคัญข้อนี้พิจารณาได้จากพุทธพจน์ที่ส่งพระสาวก 60 รูป ไปประกาศศาสนา โดยพระพุทธองค์ทรงย้ำว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงแสดงธรรมะ ที่มีความงามใน เบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลาย ที่มีธุลีในตนน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม” (วิ.ม.(บาลี) 4/32/27) นิเทศศาสตร์เพื่อเปิดโอกาสเข้าถึงธรรมในประเด็นนี้ ท่านพระพุทธโฆสะจารย์ อธิบายรายละเอียด ไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ว่า “อาทิกถาณ” งามในเบื้องต้นด้วยศีลสิกขา [ปาริสุทธิศีล] “มชฌกถาณ” งามใน ท่ามกลางด้วยจิตตสิกขา [สมาธิ/สมถกรรมฐาน] “ปริโยสานกถาณ” งามในที่สุดด้วยปัญญาสิกขา [วิปัสสนาปัญญา] เป็นต้น (ที.สี.อ.(บาลี) 190/159)

พุทธนิเทศศาสตร์เพื่อการบำเพ็ญที่ยิ่งใหญ่ การความสำคัญข้อนี้ ถ้ามองในมิติที่เป็นพระพุทธเจ้า ก็คือ พุทธกิจตลอดระยะเวลา 45 พรรษา หรือถ้ามองในภาพย่อยก็คือ พุทธกิจ 5 ที่เป็นพุทธกิจประจำวัน ในเวลา 24 ชั่วโมงต่อหนึ่งวัน โดยพระพุทธองค์ได้แบ่งออกไปเป็น “กิจ 5 ประการ” และ “ยาม 3 แห่งราตรี” คือปฐมยาม มัชฌิมยาม และ ปัจฉิมยาม พระอรธกถาจารย์พรรณนา ไว้ว่า ขึ้นชื่อว่ากิจนี้มี 2 อย่าง คือ กิจที่มีประโยชน์ และ กิจ ที่ไม่มีประโยชน์ [กิจจณฺญ นามเต สาทถกํ นิรตถกนฺติ ทฺวิธํ โหติ] บรรดากิจ 2 อย่างนั้น กิจที่ไม่มีประโยชน์ พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงเพิกถอนแล้วด้วยอรรถมรรค ๓ โภธิบัลลังก์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีกิจแต่ที่มีประโยชน์เท่านั้น (ที.สี.อ.(บาลี) 1/71) กิจที่มีประโยชน์ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มี 5 อย่าง (ที.สี.อ.(บาลี) 1/71) คือ 1. กิจในปุรณัต 2. กิจในปัจฉิมกัต 3. กิจในปุริมยาม 4. กิจในมัชฌิมยาม 5. กิจในปัจฉิมยาม

ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เชิงพุทธเพื่อการประกาศหลักสัมมาทิฏฐิและอนมิจฉาทิฏฐิในพระพุทธศาสนา ความสำคัญข้อนี้เป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับพระพุทธศาสนา เพราะ “สัมมาทิฏฐิ” นับได้ว่าเป็นก้าวแรก และก้าวที่สำคัญในการเดินทางต่อไปยังหลักธรรมข้ออื่นๆ “ถ้าบุคคลมีความเห็นผิด รู้ผิด เข้าใจผิด คิดเป็น สิ่งอื่นๆ ก็ ย่อมผิดตามกันไปทั้งหมด” ดังนั้น บทบาทสำคัญของนิเทศศาสตร์เชิงพุทธเพื่อประกาศหลักสัมมาทิฏฐิ จึงเป็นสิ่งทำ ทายและใหญ่หลวง ในเรื่องนี้มีปรากฏมาแล้วตั้งแต่ครั้งสมัยก่อนพุทธกาล และเกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าเช่น ครูทั้ง 6 มีปุณณกัสสปะ มักขลิโคศล นิคกรณานัญบุตร สญชัยเวลัฏฐบุตร ปุทฺธกัจจายณะ อชิตเกสกัมพล เป็นต้น

ความสำคัญของนิเทศศาสตร์เชิงพุทธเพื่อการถ่ายทอดความเห็นผิด คือมิจฉาทิฏฐิ ในครั้งพุทธกาล มี อาจารย์ที่เรียกว่า “เดียรธีย์” (ผู้ข้ามไม่ถูกท่า : ดิตถิย) ก็ตกอยู่ในฐานะมีความเห็นผิดทั้ง 3 ประการนี้ ได้แก่ อาจารย์อชิตเกสกัมพล เจ้าลัทธิที่มีความเห็นผิดชนิดที่เป็น นัตถิกทิฏฐิ เห็นว่าการเวียนว่ายตายเกิดไม่มี อาจารย์

มักขลิโคศล เจ้าลัทธิที่มีความเห็นผิดชนิดที่เป็น อเหตุกทิฏฐิ เห็นว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปโดยมิได้อาศัยเหตุ และอาจารย์ปुरुณกัสสปะ เจ้าลัทธิที่มีความเห็นผิดชนิดที่เป็น อกิริยทิฏฐิ เห็นว่าการกระทำทั้งหลายไม่สำเร็จเป็นบุญหรือเป็นบาปได้ ดังนั้นยุทธศาสตร์ของพุทธนิกายเถรวาทก็เพื่อทำลายความเห็นผิดต่างๆ นั้นเอง

ความสำคัญของนิกายเถรวาทเชิงพุทธเพื่อการประพจน์พรหมจรรย์ พระพุทธองค์ประทานอุปสมบทครั้งแรก เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ดังพุทธพจน์ว่า “เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด” แล้วตรัสต่อไปว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพจน์พรหมจรรย์ [รูปแบบความประพจน์ที่ประเสริฐ] เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด (วิ.ม. (ไทย) 4/18/15)

ความสำคัญของนิกายเถรวาทเชิงพุทธว่าด้วยเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงเรียกคำสอนในพระพุทธศาสนาว่า “พรหมจรรย์” คือทางดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ หรือเจริญธรรมมรรคมีองค์ 8 เช่น พุทธพจน์ในสมัยส่งพระสาวก 60 รูป ไปประกาศพระศาสนา ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุดจนประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและ

เป้าหมายของธรรมนิกายเถรวาทเป็นไปเพื่อดับทุกข์เท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีพุทธพจน์ที่ตรัสถึงจุดหมายของการประพจน์พรหมจรรย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประพจน์พรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อจะลวงคน มิใช่เพื่อเกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสลคือลาภสักการะและชื่อเสียง มิใช่เพื่ออานิสลคือการอวดอ้างวาทะ มิใช่เพื่อให้คนรู้ว่า ‘คนทั้งหลาย จงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้’ แท้จริง ตถาคตประพจน์พรหมจรรย์นี้ เพื่อสำรวมระวัง เพื่อละ เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์” (อง.จตุกก.(ไทย) 21/25/41) คำว่า พรหมจรรย์ ที่เรียกว่ารูปแบบคำสอนเกี่ยวกับการประพจน์ที่ประเสริฐ พระพุทธเจ้าได้ตรัสประทานอุปสมบท (เอหิภิกขุอุปสัมปทา) แก่พระอัญญาโกณฑัญญะ ว่า “เธอจงเป็นภิกษุ มาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพจน์พรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ โดยชอบเถิด” (วิ.ม.(ไทย) 4/18/25) ดังนั้น เป้าหมายสายตรงของนิกายเถรวาทในพระพุทธศาสนา ก็คือมุ่งเป้าไปที่ปลายทางคือ “นิพพาน” [นิพพาน ปรมสุข : นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง] (ม.ม.(ไทย) 13/217/256) [นิพพาน ปรม วทนติ พุทธา : พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม] (ขุ.ธ.(ไทย) 25/184/90)

นิกายเถรวาทในพระไตรปิฎก (นิทเทส+สาธต+ติปิฎก) เป็นศาสตร์ว่าด้วยการแสดงหลักคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา นิกาย คือคำแสดง คำจำแนกออก ชี้แจง แสดง จำแนก นิกาย (นิทเทส) หมายถึง การแสดงคำสั่งสอน หรือการแสดงหลักประพจน์ปฏิบัติในศาสนา ดังนั้น โดยสรุปรวมความแล้ว นิกายเถรวาท หมายถึงการแสดงคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา หรือการแสดงหลักประพจน์ปฏิบัติ หรือการแสดงหลักธรรม มีการจำแนกแจกแจงอธิบายขยายความ เพื่อให้บุคคลอื่นคล้อยตาม หรือเห็นตามด้วย

พระพุทธศาสนากำหนดจุดหมายในการสอนให้ถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งต้องมีเนื้อหาเรื่องที่เจตนาให้คน มีตัวผู้รับการนิเทศ หรือผู้ฟัง และวิธีการนิเทศอย่างครบถ้วน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
2. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรองตามให้เห็นด้วยตนเอง
3. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นมัทศรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน (อง.ติก.(บาลี) 20/565/356)

สรุป

นิกายเถรวาทในพระไตรปิฎก คือการนำหลักการแนวคิดและทฤษฎีทางนิกายเถรวาทมาประยุกต์ใช้ และบูรณาการใช้เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ศาสน์นี้เรียกชื่อได้หลายศัพท์ด้วยกัน แต่มีความหมายนี้เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น “ธรรมนิกาย นิกายเถรวาท นิกายเถรวาท นิกายเถรวาท พุทธวิธีการสอน นิกายเถรวาทใน

พระพุทธศาสนา หรือนิเทศศาสตร์ในไตรปิฎก” รายวิชาดังกล่าวมาแล้วนี้ มีความเหมือน ความใกล้เคียง และเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ จะแตกต่างกันก็เพียงแค่ “ความลึกซึ้ง ความกว้างของเนื้อหาในรายวิชาเท่านั้นเอง”

นิเทศศาสตร์ตามแบบฉบับเดิม ก็จะมีปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ในรูปของพระสูตร [สูตร] ต่างๆ อาทิ ในช่วงปฐมโพธิกาล เช่น อัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาครั้งแรก คือธรรมจักกัปปวัตตนสูตร จะเรียกว่า “ต้นฉบับของนิเทศศาสตร์แนวพุทธ” [นิเทศศาสตร์ต้นแบบ] ก็ได้ ซึ่งครอบคลุมทั้งแนวคิด เนื้อหา และเป้าหมายอย่างสมบูรณ์แบบ จากนั้นก็แสดงอนัตตลักขณสูตรฉบับเต็ม ต่อจากนั้นจึงมีการขยายผลเนื้อหาของพระสูตรเหล่านี้ไปยังพระสาวกอื่นๆ และพระสาวกก็นำไปบอกต่อ เทศน์ต่อ ถวายทอดกันต่อไป ตามหลักการ วิธีการและอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ส่วนขั้นตอนและวิธีการทำงานด้านนิเทศศาสตร์ของพระพุทธองค์ [พุทธนิเทศศาสตร์ : Buddhist Communication of Arts] ประมวลได้ดังนี้

- (1) ก่อนทำงานด้านพุทธนิเทศศาสตร์ต้องตัดบ่วงคือกิเลสที่หยาบและละเอียด
- (2) พิจารณาแยกแยะผู้รับธรรมตามอุปนิสัยปัจจัยของแต่ละคนที่แตกต่างกัน
- (3) จาริกไปเพื่อเกื้อกูลแก่ชนจำนวนมาก [พหุชนหิตาย] เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก [พหุชนสุขาย] เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก [โลกานุกมปาย] เพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- (4) แสดงหลักการที่มีความงามในเบื้องต้น ความงามในท่ามกลาง และความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์คืออนัตตลักขณสูตรทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติ ให้สมบูรณ์ด้วยอรรถพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง
- (5) แยกย้ายกันทำงานตามหลักการ วิธีการ และอุดมการณ์ แม้พระพุทธองค์ก็จะเริ่มต้นไปยังอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม

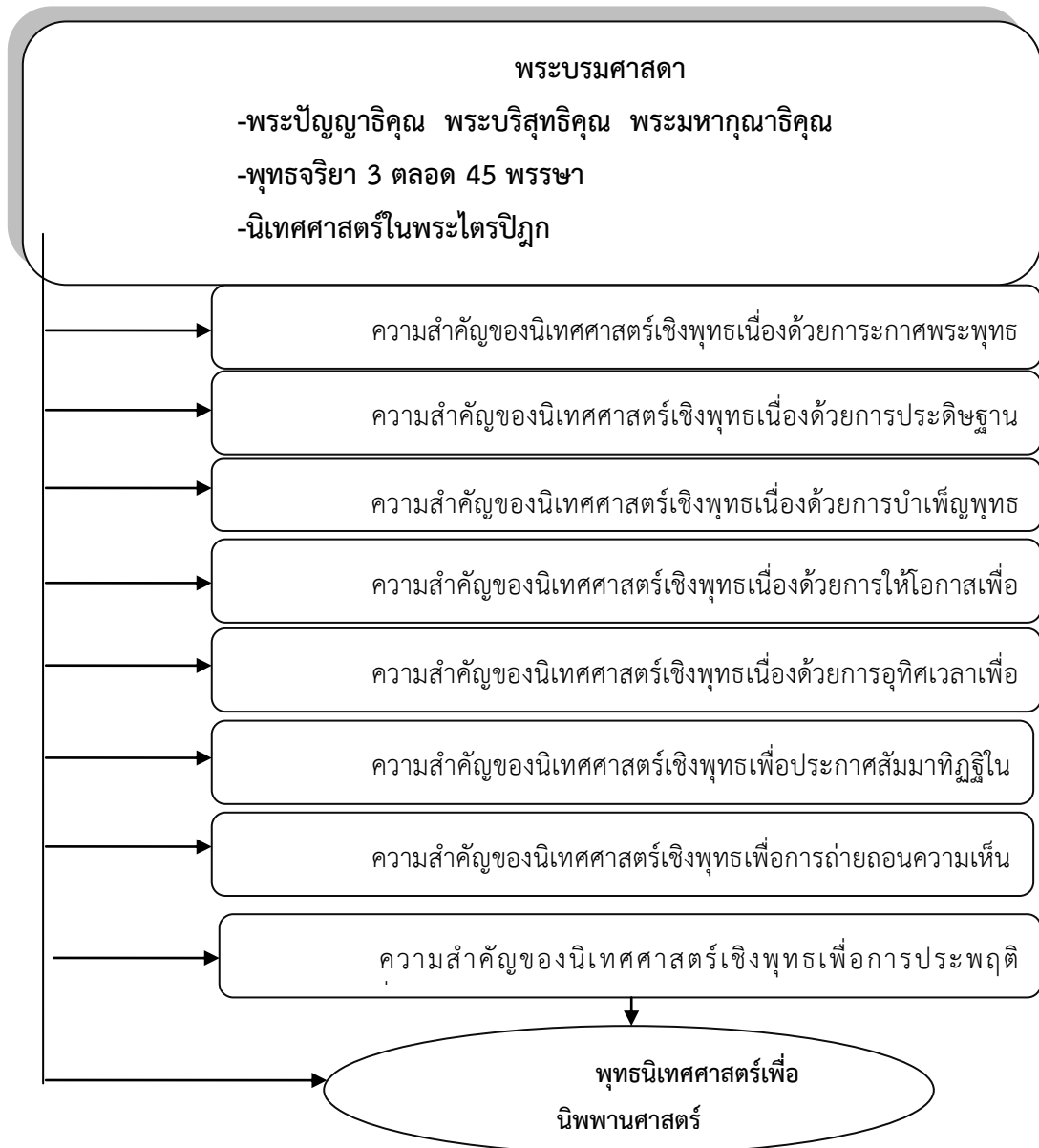
เมื่อกล่าวโดยสรุปความสำคัญของนิเทศศาสตร์ในพระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ในพุทธโอวาท คือประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่ [the Three Admonitions or Exhortations of the Buddha]

- (1) สัพพปาปสส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง [not to do any evil] เมื่อกล่าวโดยสาระแห่งองค์ธรรมการไม่ทำบาปทุกชนิดก็คือ “ศีลสมปันนบุคคล : ผู้มีศีลสมบูรณ์ มีศีลบริสุทธิ์”

(2) กุสสสุปปสมปทา ทำความดีให้ถึงพร้อม [to do good ; to cultivate good] เมื่อกล่าวโดยสาระของการประพฤติปฏิบัติตามหลักปฏิบัติศีลธรรม ขั้นนี้ได้แก่ การละจากอกุศลกรรมบถ สมบูรณ์ด้วยกุศลกรรมบถ มีชุดังคัตวทร ปฏิบัติตามไตรสิกขา มีพระกรรมฐานเป็นปูเรจาริก ทำให้มาก เจริญให้มาก เสพให้มาก การทำความดีให้สมบูรณ์นี้ ก็เรียกว่า “เป็นผู้มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตตั้งมั่น มีจิตเป็นเอกัคคตา มีจิตควรแก่การงาน จัดเป็นผู้สมบูรณ์สมาธิ” และ

(3) สจิตตปริโยทปน การทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ [to purify the mind] ความบริสุทธิ์แห่งจิต หรือจิตขาวรอบนี้ก็คือ “จิตปราศจากกิเลสนิวรณ์” เป็นผลอันจะพึงเข้าถึง หรือบรรลุได้ด้วยการปฏิบัติ ผลของการปฏิบัติธรรมในที่นี้ มิได้หมายถึง วิปัสสนาญาณอันเป็นโลกียธรรม แต่หมายถึงการบรรลุธรรมขั้นพระอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี จนถึงพระอรหันต์ ดังนั้นคำว่า สจิตตปริโยทปน ในฐานะเป็นปฎิเวธศีลธรรมจึงหมายถึงโลกุตระธรรม 9 คือ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1

สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2560). อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. (2549). ธรรมปฎิฐกถา ตติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ. (2561). นิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎก. บริษัท โฟกัสพริ้นติ้ง จำกัด.